

*View Over the Balkan Peninsula
Поглед над Балканите*

ПОЛИТИКАТА НА БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА ЗА МАТЕРИАЛНОТО ОСИГУРЯВАНЕ НА УЧЕБНОТО ДЕЛО В НАВЕЧЕРИЕТО НА ВОЙНИТЕ (1909 – 1912)

Емилия Еничарова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. В навечерието на войните България е икономически най-добре развитата държава на Балканите. В резултат на стопанската стабилизация материалното осигуряване на културно-просветната сфера се подобрява – заплатите в образователния сектор се увеличават, предприемат се решителни мерки за защита на училищните фондове и за разширяване на източниците за формирането им, осигуряват се повече средства за поддържане и строеж на училища.

Keywords: politics, legislation, schools, teachers

На 3.01.1907 г. предстои официалното откриване на Народния театър в София. Но вместо да се превърне в културен празник, този ден слага началото на края на петгодишното управление на второто стамболовистко правителство.

Предисторията на последвалите събития е свързана с рязкото покачване на общественото напрежение по повод разкритията, че при сключване на сделки за въоръжаване министър-председателят и военният министър са получавали подкупи. Следват оставки и преустройство на кабинета, като новият състав на правителството наследява освен уронен престиж, но и усложнено финансово положение – 68% от приходите в бюджета се осигуряват от данъци, а към 1907 г. те са нараснали с още 24%. При това непосилно за хората бреме властта използва сила, за да събира вземанията си от селскостопанските и други производители. Тежко е положението и на държавните служители и работниците, които обявяват стачки в редица градове с искания за увеличение на заплатите. За овладяване на размириците са използвани войската и полицията (Стателова, Грънчаров, 1999: 204).

В тази обстановка на повсеместно недоволство дори не е бил нужен някакъв изключителен повод, за да избухне скандалът при откриването на Народния театър – княз Фердинанд е освиркан от студентите, намесва се полицията, а Министерският съвет (МС), в отсъствието на просветния министър Иван

Шишманов, светкавично взема „Решение за закриването на българския университет за един срок от шест месеца и уволнението на всички професори, доценти и лектори при същия“, което е утвърдено с Указ № 3 от княза (Решение...ДВ, бр. 17 от 16.01.1907 г.). В знак на протест на 5.01.1907 г. проф. Шишманов подава оставка. На 8 януари в Университета влизат полиция и войска, а студентите са арестувани и изпращани в казармите.

Няколко дена след затварянето на Университета Народното събрание (НС) приема Закон за сдружаванията на чиновниците и служителите, с който се прекратява дейността на организации, които участват или подкрепят стачки или са против държавния строй или властта. Следва Закон за изменение на Закона за народното просвещение, утвърден с Указ № 4 от 17.02.1907 г., като с гласуваните промени на учителите се забранява да членуват в политически партии, да участват в политически събрания и манифестации, да участват като членове в работнически дружества и т.н. (Закон за изменение и допълнение..., ДВ, бр. 39 от 17.02.1907 г.). Предвижда се разтурването на Българския учителски съюз (БУС). Всичко това предизвиква острата реакция на учителското съсловие, а кабинетът предприема масови уволнения на учители. Конфликтната ситуация обаче консолидира българската интелигенция и опозиционните партии, които декларират пълна подкрепа за просветниците.

Университетската криза продължава близо година. От външнополитическа гледна точка събитията се отразяват негативно и накърняват международния авторитет на страната, но във вътрешнополитически план именно те се превръщат в повод за изграждането на силна антиправителствена коалиция. През февруари 1907 г. Народната партия инициира създаването на Патриотичен блок, в който се включват Народната партия, Прогресивнолибералната партия, Демократическата партия, Радикалдемократическата и Социалдемократическата партия на широките социалисти. Междувременно се предприемат кадрови промени в състава на кабинета, но те не водят до стабилизирането му и през януари 1908 г. княз Фердинанд приканва министър-председателя Гудев да подаде оставка (Стателова, Грънчаров, 1999: 207 – 212; Лалков, 2001: 139). Предстои създаването на ново правителство.

Княз Фердинанд води напрегнати разговори с представителите на Патриотичния блок за сформирание на кабинет, но бързо разбира, че политическите партии нямат намерение да правят компромиси в името на коалиционно правителство. В тази обстановка князът спира погледа си върху Демократическата партия. Изборът на княза не е случаен – освен че е с неопетнена до момента политическа репутация, Демократическата партия е за укрепването на монархическия институт. На 16.01.1908 г. е назначено правителство с министър-председател Александър Малинов. Министър на народното просвещение е Никола Мушанов.

Най-спешните мерки на правителството целят успокояване на обществото. До края на януари са възстановени уволнените университетски преподаватели.

ли, спряно е ликвидирането на БУС и са възвърнати правата му. Пристъпва се към конкретни промени в администрацията. В началото на април на 1908 г. е разпуснато НС и са насрочени парламентарни избори, които се провеждат на 25 май. Демократите печелят с огромно мнозинство. В първата редовна сесия на НС са внесени за обсъждане десетки законопроекта, които целят уреждане на обществените отношения във всички сфери на държавния живот. Демократите имат за цел да стимулират развитието на търговията и промишлеността, (Стателова, Грънчаров, 1999: 215 – 216), а една от конкретните им задачи в областта на учебното дело е „да се построят навсякъде, с помощта и под надзора на държавата, сгодни училищни здания“ (Програми, програмни документи...., 1992: 212).

Сред новоприетите закони е Законът за народното просвещение (ЗНП), утвърден с княжески Указ на 16.02.1909 г. (ДВ, бр. 49 от 5.03.1909 г.). Този закон е в сила до 1948 г. и една от предпоставките за това е идеологията, възплетена в него: „Направете и в най-затътените села училищни здания, снабдете ги с добри и достатъчно пособия, гарантирайте материалното, служебното и гражданското положение на учителя, покрийте страната с читалища и театрални зали и вие сте гарантирали бъдещето на народа, вие сте хвърлили здравите семена на културата в страната“ (Демократическата партия за народната просвета, 1908: 82). В тази посока са и конкретните действия на правителството на демократите.

Като цяло, отзивите за новия нормативен акт са положителни, а оценките се формират на базата на сравнението с предишните закони за народното просвещение. Така например един от анализаторите подчертава, че част от най-важните разпоредби в новия закон са свързани с подобряването на материалното положение на учителите и че за първи път предвидените в ЗНП заплати са отразени предварително в бюджета на МНП. Авторът посочва, че още при изработването на законопроекта е изготвена финансовата му основа, за да се преценят ангажиментите на общините, окръжните съвети и държавата по отношение на учителските заплати. С други думи, разписаните в ЗНП заплати са подsigурени (Василев, 1909: 45).

Новият закон потвърждава промените от 1905 и 1908 г. в механизма на изплащане на заплатите на основните учители – централизирано изплащане от държавния бюджет. Макар финансово-икономическият потенциал на страната да е нараснал, законодателят се придържа към очертаната от предишните управления линия за осигуряване на средствата за учителските заплати, съгласно която държавата може да издържа изцяло или да плаща само заплатите на учителите в пограничните, смесените, инородните или бедните общини по решение на НС. Останалите общини внасят в държавния бюджет за всеки учител в първоначалното училище по 450 лв. годишно. За прогимназиалните учители вноската е до 900 лв. годишно, а 300 лв. се плащат от окръжните

съвети (чл. 91). Разпоредбата на чл. 92 предвижда, че частите от учителските заплати, които плащат общините и окръжията, се прибират от държавата, минават се на приход в държавния бюджет, от който се изплащат целите заплати на учителите. Другите разноски за първоначалните училища и прогимназиите се поемат от общините или от окръжията (чл. 93). Средствата за заплатите на учителите в държавните средни учебни заведения се осигуряват и изплащат изцяло от държавата, а тези на учителите в общинските и окръжните училища се осигуряват по 1/2 от общините, съответно от окръжията и 1/2 от държавата (чл. 127; Архив на МНП, 1909: 45, таблици 1, 2, 3).

Със ЗНП от 1909 г. заплатите на учителите се повишават. Това става възможно преди всичко поради постигнатите добри резултати във финансово-икономическата сфера и положителните прогнози за развитието на държавата. Но и политиките осъзнават, че вече не може да се отлага повишаването на възнагражденията – пресата всекидневно атакува министерството с въпроси за тежкото положение на народните учители: „Кой не знае днес бедността на народния учител? Орфани панталони, скъсани обувки, бледо изпито от глад лице – ето ви външния облик на народния учител“ (Учителски глас, 1910, бр. 1); анализите на специалистите отдавна сочат, че „учителското възнаграждение далеч не стига да се удовлетворят поне най-елементарните физически потреби, то е нищожно в сравнение с нарасналите нужди на живота... Немотията събаря, а мизерията убива. А немотията и мизерията са наградата на учителския труд“ (Стоянов, 1908: 55); през октомври 1908 г. народен представител – учител с 22-годишен трудов стаж, прави следното изказване от трибуната на НС: „...помня, едно време бяхме съученици с един другар във II клас; аз свърших училището, той остана с II клас; аз се залових с даскалъка, а след 22 години достигнах до 128 лв. и няколко стотинки. Приятелят ми се залови с друга работа по финансовата част и днес той, със своя II клас, получава в богоспасяемата София 400 месечно... Спомням си как един старши стражар се смееше на село с даскалите. Той, свършил само I клас или IV отделение, получава 120 лв., а те със завършено средно образование 70 – 80 лв. месечно. Питам се и аз и искам да си обясня: тези хора служат в България, ами другите не служат ли в нея?... напуснал е V клас, защото е пропаднал – отива във Военното училище, излиза след две години и получава 300 лв. месечно. Снощи ми казва един от господата представителите, че даже царят се бил загрижил за учителските заплати: „Вижте, направете нещо за тия нещастници, казал той; срамота е да получават по 60 – 70 лв. – уж културна страна сме“ (цит. по Колев, Й., 1992: 127 – 128). Имайки предвид всичко това, министър Мушанов обобщава: „Човек... би трябвало да види само оная картина от хора одърпани, на които типът, ако искате ви прави впечатление... изложен на постоянна неправда... несигурен нито два, нито пет дена спокоен живот, за да може твърдо да стои на положението, което заема... при материална несгода и произволничество отгоре, ние още се питаме защо има бунт и недоволство в

средата на учителите...” (реч на г-н Никола Мушанов, министър на народното просвещение, по законопроекта за народното просвещение, произнесена в НС в заседанието му от 22.11.1908, 1908: 71 – 73).

В крайна сметка, съгласно ЗНП основната годишна заплата на редовните първоначални учители става 1440 лв., на прогимназиалните – 1920 лв., на гимназиалните – 3000 лв., като се предвижда повишаване четири пъти през пет години съответно с 240 лв. за първоначалните, с 300 лв. за прогимназиалните и с 480 лв. за гимназиалните учители (чл. 131).

През 1912 г. се приема Закон за изменение и допълнение на някои членове от ЗНП (Закон за изменение...УП, 1912, кн. 5: 208 – 215). Към чл. 69 се прибавя разпоредба, съгласно която по мотивиран доклад от окръжния училищен инспектор „отличилите се учители“ в първоначалните училища и в прогимназиите могат да бъдат повишени и пети път с 480 лв. годишно. Повишение с 600 лв. при същите условия се предвижда и за учителите в средните училища (чл. 131).

Въпрос, на който Демократическата партия поставя силен акцент още през 1903 г., е за материалното поддържане на училищата. В „Основни начала на Демократическата партия“ се прави критична равностойка на водената от дотогавашните правителства политика, като се посочва, че „...досега главна грижа на държавата едностранчиво е била насочена към персонала и учебната страна на училищата, а почти съвсем е била занемарена материалната им страна. Досега Министерството на народното просвещение е смятало едва ли не за своя едничка грижа да нарежда тоя персонал и да намира средства за подобрене положението на учителите, но твърде малко се е грижило, щото не само да се отварят училища и да се намират учители, ами и да се осигурят добри помещения за тия училища, та учениците да не бъдат изложени на големи опасности в здравословно отношение. Достатъчно е само да видим в какви здания се помещават столичните основни училища, за да се убедим как е била занемарена досега тая важна страна на нашето училищно дело (Програми, програмни документи..., 1992: 245). Според демократите, за да се реши проблемът, „поддържането на първоначалните училища трябва веднъж завинаги да се постави на здрава почва и да не зависи повече от доброто или лошото състояние на държавните и общинските финанси. За да може това да се постигне, трябва да се уредят специални училищни фондове, от приходите на които да се издържат училищата“ (пак там).

В съответствие с това политическо намерение е разпоредбата на чл. 106 на ЗНП, с която, наред с предишните училищни капитали, земи, дарения и т.н., се предвиждат следните нови източници за формиране на училищните фондове: приходите от недвижимите държавни имоти, които държавата би отпуснала на училището; приходите от обработени земи, от мерите или от общинските гори; приходите от пасища, лодки, каменоломни и други имоти,

определени за училищата; определените в съответните закони данъци, такси и глоби в полза на училищните фондове; налог върху неженените хора от 30 г. нагоре по 10 лв. годишно.

Около година след влизане в сила на ЗНП министър Мушанов внася в НС проект на Закон за изменение и допълнение на чл. 10 – 17, 23 – 26, 44 – 48, 64 – 66, 76, 85, 86, 88, 102, 106, 110 – 112 и т.н., който е приет на 3.03.1910 г. (ДВ, бр. 52 от 8.03.1910 г.) В мотивите към законопроекта се посочва, че след едногодишното прилагане на Закона са „излезли наяве непълноти и неточности“, които трябва да бъдат коригирани (Архив на МНП, 1910, кн. 3: 39 – 43). Така например с цел гарантиране на сигурната издръжка на първоначалните училища с нова алинея към чл. 106 се въвежда забрана за отчуждаването на имотите и капиталите, които влизат в състава на фондовете, както и правилото за необлагане с данъци на доходите от тези имоти и капитали: „Училищните имоти и капитали са неотчуждаеми; те, както и доходите им, не подлежат на облагане с данък“ (Закон за изменение и допълнение на членове 10, 11, 12...и за отмяна на чл. 214...от ЗНП (ДВ, бр. 52 от 8.03.1910 г.). Така на практика със Закона се въвежда държавна закрила на училищните активи, които чрез визираната забрана се изключват от гражданския оборот с оглед тяхното целево предназначение. Това означава, че тези активи не могат: да бъдат предмет на разпоредителни сделки, да се придобиват по давност или да бъдат използвани като обезпечение за гарантиране на чужди задължения (например на съответната община), или за принудително удовлетворяване на кредиторите на училището. Освен това освобождаването им от данъчно облагане е своеобразна допълнителна държавна помощ, насочена към образователното дело в страната.

Разширяването на възможностите за формиране на училищните фондове и засилването на мерките по тяхната защита са съпътствани и със засилването на контрола по изразходването на държавните средства, отпускани на учрежденията под ведомството на МНП, в това число и училищата. Във връзка с това на 26.01.1909 г. е изпратено Окръжно № 280, с което се приканват съответните длъжностни лица в изпълнение на разпореждането на Министерството на финансите да съставят пълен опис на всички предмети, купени с държавни пари. Описът трябва да съдържа стойността на всяка покупка, както и точно обозначение за какво служи. Указанието е, оттук нататък в началото на всяка година да се подават сведения в МНП за измененията в наличния инвентар на учрежденията през изтеклата година (Окръжно № 280, 26.01.1909, Архив на МНП, 1909, кн. 1: 162).

Освен че се разширяват източниците за формиране на училищните фондове и се засилва защитата им, със ЗНП от 1909 г. се продължава политиката на предишния кабинет, свързана с построяване на нови училищни сгради и поддържане на съществуващите, като се потвърждават задълженията на общини-

те в тази посока: да предвиждат в годишните си бюджети нужните суми за ремонт и поддръжка на училищата, за осигуряването им с пособия и помагала. Тези от тях, които нямат училищни здания или те са негодни за използване, да предвидят в бюджета си изцяло или на части, в няколко поредни години, средства за построяване на нова сграда. Сумите се внасят в Земеделската банка, откъдето може да се изтеглят и изразходват целево, и то само с разрешението на окръжния инспектор. На бедните общини държавата ще отпусне помощи за построяване на училища. Всяка община е длъжна да си построи училище в десетгодишен срок от влизане на новия закон в сила. В противен случай държавата построява училището за сметка на общината (чл. 66).

Но в резултат на осъществените проверки в министерството постъпват сведения за общини, които, макар да разполагат със средства или „в едно близко време биха разполагали с такива“ за построяване на училища, се „отнасят леко към въпроса за построяване на сгодни училищни помещения“. Други общини, макар да са получили разрешение да вземат заем за построяване на училище, не са предприели никакви действия в тази посока, а всячески се опитват да прикрият „своето нехайство“. Тези общини според министър Мушанов вършат и ще вършат престъпление срещу младите поколения, „като ги оставят да гният в крайно убийствени училищни условия“, ползвайки се от десетгодишния срок, предвиден в чл. 66 на ЗНП (Архив на МНП, 1910, кн. 3: 40).

Фактите в тази посока са много и за това свидетелстват годишните доклади на училищните инспектори. Така например след извършена училищно-санитарна ревизия в Плевенски и Врачански окръг главният инспектор констатира, че в повечето населени места училищните помещения не са достатъчно големи, за да поберат всички ученици. Специално в Никополска околия само в три общини има подходящи училища. Като цяло, нито едно от ревизираниите училища не разполага с необходимата покъщнина, а липсата на хигиена е повсеместна. Вина за това имат общините, които не полагат никакви грижи за стопанисването на училища, а това е предпоставка за много по-големи разходи в бъдеще (Училищно-санитарна ревизия в Плевенския и Врачанския окръзи, Архив на МНП, 1909, кн. 1: 205). Друг конкретен пример: в Елхово първоначалното училище и смесената прогимназия се помещават в една постройка. Броят на учениците нараства непрестанно, но поради недостатъчния брой стаи, чинове и учебни помагала понякога в едно отделение се събират прекомерно много ученици – през учебната 1909 – 1910 г. учителят Атанас Костадинов имал в отделението си 83 ученици. След извършена проверка констатацията на Околийския хигиенен съвет е, че в повечето училища на Елховската околия няма прислуга и учениците сами почистват помещенията, а там, където има прислуга, със седмици не се метяло. В селските училища липсват тоалетни и „учениците губели учебни часове, за да ходят

до домовете си“. Предписанието е училищните настоятелства незабавно да назначат прислуга и да изградят санитарни помещения при всяко училище (Елхово, 1988: 149).

Същото е състоянието и на основните училища в столицата (Хигиеничното състояние на столичните основни училища в началото на 1908/09 г., Архив на МНП, 1909, кн. 1: 121 – 153). В реферат, четен пред столични основни учители на 2.01.1909 г. в присъствието на членовете на столичното училищно настоятелство и на главния инспектор-лекар при МНП, се представят резултатите от „една бегла хигиенична ревизия на столичните основни училища“. Двайсетте общински основни училища се помещават в 32 сгради. От общинските сгради модерните училищни постройки са едва 5 и в тях се помещават 40 паралелки с 1770 ученици; 13 са „паянтовите“ общински сгради, строени уж временно преди повече от 15 години. Те все още се използват и ще се използват още толкова години, „макар че при тях светлина влиза и от подовете“ и в тях се обучават в 59 паралелки 2716 ученици. Наетите частни къщи са 14 и са дадени под наем за училища, понеже са „несгодни даже за частни квартири“. Авторът посочва, че тези къщи „поглъщат“ на столичната община годишен наем от около 55 000 лв., което се равнява на 5,5% лихва върху капитал от един милион лева. С този капитал общината би могла да построи за една година 20 училища. Според изчисленията от 143 паралелки в софийските основни училища само 40, или 28% от тях, се помещават в подходящи помещения, а 72% обитават не просто нехигиенични, но негодни и опасни помещения. Това означава, че само 1770 ученици учат в добри помещения, а 4517 „крехки души са обречени да разстройват здравето си в нехигиенични училищни сгради“ (пак там, с. 122).

За справяне с кризисната ситуация, породена от нехайството на общинските власти, през 1910 г. към чл. 66, ал. 4 на ЗНП законодателят включва следната забележка: „Ако някоя община, която има достатъчно готови суми, предназначени за постройка на училищно здание, откаже да ги оползотвори, постоянната комисия, с разрешение на МНП, построява за сметка на общината училищното здание, като изтегли събраните суми от кредитното учреждение, където са вложени. Същото важи и за общини, които имат разрешен заем от шест милионния такъв, сключен от Българската Земеделческа Банка за постройка на училищни здания, и не са пристъпили към реализирането му“ (Закон за изменение и допълнение на членове 10, 11, 12...и за отмяна на чл. 214...от ЗНП, ДВ, бр. 52 от 8.03.1910 г.).

На 30.03.1911 г. е издадено предупредително Окръжно, защото въпреки направените през 1910 г. промени в чл. 66 на ЗНП, проблемът е останал нерешен. В него се посочва, че от отпуснатия на МНП през 1905 г. 6-милионен заем са усвоени ефективно едва 2 847 064 лв. и са построени около 150 училищни здания. Останалата сума е ангажирана от общини, които или не мислят

да строят в скоро време училища по разни причини, или пък са построили такива, без да използват цялата сума от дадените им пари по заема. Ето защо, за да не стои неоползотворена оставащата сума от 6-милионния заем, на окръжните училищни инспектори се поставя задача да докладват в окръжните училищни съвети на кои общини могат да се отнемат отпуснатите средства и на кои да се дадат, за да се оползотворят по-бързо за целта, за която са предназначени (Окръжно № 7750, 30.03.1911, Архив на МНП, 1911, кн. 3).

Очевидно, Окръжното бързо предизвиква положителен ефект – парите са усвоени – защото на 24.12.1911 г. е внесен доклад от министър С. Бобчев за „Деятелността на Министерството на народното просвещение през 1911 г.“ (Архив на МНП, 1912, кн. 4: 103 – 118). В доклада специално се акцентира върху констатацията, че тъй като общинските бюджети са крайно недостатъчни, за да се построят удобни и хигиенични училища, трябва да се направи нов заем за постройка на училищни сгради.

Идеята е приета добре от народните представители и на 14.03.1912 г. НС гласува Закон за сключване общински заем за училищни сгради (УП, 1912, кн. 5: 205 – 206). С чл. 1 на общините се разрешава да сключват с Българската народна банка, за сметка на фонда за пенсии на чиновниците по гражданското ведомство, заеми за построяване, довършване и доизплащане на здания за първоначални училища и прогимназии, за сметка на селото или града, в който се строят. Българската народна банка се задължава да отпусна на общините за тази цел постепенно под държавна гаранция до 20 милиона лв. с годишна лихва 7%. От тази сума 15 милиона са за първоначални училища, а 5 милиона са за прогимназии (чл. 2). Цялата сума се отпуска в продължение на 15 години, като всяка година се отпускат по 1,5 милиона – 1 милион за първоначални училища, а 500 хиляди за прогимназии. Ако тези 500 хиляди лв. по каквато и да било причина не бъде изразходвана или ангажирана за нуждите на прогимназиите, тя може с разрешението на МНП да бъде употребена за нуждите на първоначалните училища (чл. 3). Заеми се дават с предимство на тези общини, които имат в наличност или в материали (вар, камъни, дървен материал, пясък и др.) част от средствата, нужни за постройка на зданията, и могат да плащат годишните лихви и погасителните вноски. На останалите общини заеми се позволяват, ако представят доказателство, че бюджетите им разполагат със средства за покриване на лихвите и погасителните вноски по заема. На бедните общини заем се отпуска само ако държавата се задължи да изплаща напълно или отчасти годишните вноски за лихви и вноски (чл. 4). Срокът за плащане на заема е 30 години. Общините предвиждат в ежегодните си бюджети нужните суми за погасяване на заема, а министерствата на вътрешните работи, на народното здраве, на финансите, на народното просвещение и окръжните управители „бдят, щото: 1. Общините непременно да предвиждат в бюджетите си нужните суми за лихви и погашения, в противен случай те сами вписват в бюджетите им нужните суми; 2. Тия суми да се внасят редовно по принадлежност“ (чл. 6). В забележка към чл. 6 се пояснява, че

на бедни общини МНП, при съгласие от страна на Министерството на финансите, може да отпуска помощи за изплащане било напълно, било отчасти на сумите по заемите. В тези случаи окръжният училищен съвет преценява кои общини са бедни и какъв да бъде размерът на отпусканата помощ. Както в Закона от 1905 г., и в този законодателят защитава интересите и на общините, и на държавата. Предвидената сума е с 9 милиона повече, но в случая парите ще служат за построяване и на прогимназии. Сумата за тях е по-малка. Акцентът е върху първоначалните училища – целта е да се преодолее изоставането в инвестирането в първоначални училища, което бе критикувано от министър И. Шишманов. Срокът за връщането на заемите е същият както през 1905 г., но условията за отпускането са по-строги. Контролът по осигуряването на средства за обслужването на заемите също – четири министерства заедно с окръжните управители ще следят процеса по осигуряване на дължимите вноски. Изисква се съгласието на МФ за отпускане на помощ или пълно изплащане на сумите по заемите, теглени от бедни общини. А оценка кои общини са бедни (такова изискване в предишния закон липсва) прави окръжният училищен съвет. Обобщено нещата стоят така: държавата отпуска повече средства, но условията и контролът по отпускането и погасяването на заемите са по-сериозни.

Финансово-икономическата стабилизация на България в навечерието на войните се отразява благотворно на духовната сфера. Със ЗНП от 1909 г. се създава усъвършенствана образователна система, материалното осигуряване на учебното дело е подобро. Заплатите на учителите се повишават. Средната месечна заплата на основен учител е 230 лв., на прогимназиален учител – 210 лв., а на гимназиален учител – 330 лв. Тези възнаграждения, сравнени с възнагражденията от същите категории труд, са най-високи (виж Статистически Годишник на Българското Царство, 1926: 424). Покупателната способност на учителското съсловие е добра и това става ясно от „средните пазарни цени на по-важните предмети за живеене“: цената на 1 кг свинско месо е 1,18 лв., на говеждото – 0,82 лв., 1 л мляко – 0,34 лв., 1 кг масло 2,66 лв., 1 кг сирене – 1,10 лв., 1 кг ориз – 0,56 лв., 1 кг боб – 0,32 лв., 1 кг бял хляб – 0,29 лв., 1 кг сол – 0,22 лв., 1 кг захар – 1,11 лв. (пак там, 286 – 287).

Съгласно ЗНП от 1909 г. не само се увеличават източниците на приходи за училищните фондове, но държавата прави невъзможно отчуждаването на имотите и капиталите, които влизат в състава им, постановява и необлагане с данъци на доходите от тях. През 1912 г. е приет нов Закон за общински заем за училищни сгради. Освен че се осигуряват допълнителни средства за строеж на училища, с този закон се усъвършенства процедурата по отпускане на заеми, прецизират се условията, на които трябва да отговарят общините, за да им бъде отпуснат кредит за построяване на училище. В резултат на тази политика през 1912 г. първоначалните училища са 4763, прогимназиите и гимназиите общо са 402, специалните и стопанско-професионалните училища са 144. В сравнение

с 1896 г. общият брой на училищата през 1912 г. е с 650 повече, като темпът на нарастване е най-висок след 1908 г. (пак там, с. 429).

Скоро на този подем ще бъде сложен край – от 5.10.1912 г. до 27.11.1919 г. България ще бъде участник в три войни и ще преживее две национални катастрофи. След това за дълго време ще изглежда, че всичко, изградено с толкова труд и лишения, е унищожено. Но България ще възкръсне за пореден път и ще изживее още един период на икономически възход до 1944 г. Образованието също.

ЛИТЕРАТУРА

Архив на МНП. (1909). София.

Архив на МНП. (1910). София.

В. Учителски глас, 1910, 1.

Василев, В. (1909). Финансовата страна на новия Закон за народното просвещение по отношение на учителските заплати. *Архив на МНП, 1909 (2), 3.*

Демократическата партия за народната просвета. *Учител, 1908, 2.*

Деятелността на Министерството на народното просвещение през 1911 г. *Архив на МНП, 1912 (4), 103 – 118.*

Елхово. (1988). Под редакцията на проф. Петър Петров. София.

Закон за изменение и допълнение на членове 73, 77, 80, 83, 84 и 166 и отменение на членове 85, 86, 167, 168 и 169 от ЗНП и изменение на чл. 20 от Закона за инструкцията на класните и основните училища. *ДВ, бр. 39 от 17.02.1907*

Закон за народната просвета. *ДВ, бр. 49, 5.03.1909.*

Закон за изменение и допълнение на чл. 10 – 17, 23-26, 44 – 48, 64 – 66, 76, 85, 86, 88, 102, 106, 110 – 112 и за отмяна на чл. 214, 215, 216 от ЗНП *ДВ, бр. 52 от 8.03.1910.*

Закон за изменение и допълнение на някои членове от ЗНП. *Училищен преглед, 1912 (5), 208 – 215.*

Закон за сключване общински заем за училищни сгради. *Училищен преглед, 1912 (5), 205 – 206.*

Колев, Й. (1992). *Българската интелигенция 1878–1912.* София.

Лалков, М. (2001). *България след Освобождението (1878–1912).* Лекционен курс. София.

Окръжно № 280, 26.01.1909. *Архив на МНП, 1909 (1), 162.*

Окръжно № 7750, 30.03.1911. *Архив на МНП, 1911, 3.*

Програми, програмни документи и устави на буржоазните партии в България 1878 – 1918. (1992). Съставители: Веска Николова и Димитър Саздов. София.

Реч на г-н Никола Мушанов, министър на народното просвещение, по законопроекта за народното просвещение, произнесена в НС в заседанието му от 22.11.1908. (1908). София.

Решение за закриването на българския Университет за един срок от шест месеца и уволнението на всички професори, доценти и лектори при същия. *ДВ*, бр. 17 от 16.01.1907.

Стателова, Е., С. Грънчаров. (1999). *История на нова България 1878 – 1944*. Т. III, Второ издание. София.

Статистически Годишник на Българското Царство. Година XVII – 1925. (1926). София.

Стоянов, И. (1908). *Законодателството ни по народната просвета и БУС*. София.

Училищно-санитарна ревизия в Плевенския и Врачанския окръзи. *Архив на МНП*, 1909 (1), 205.

Хигиеничното състояние на столичните основни училища в началото на 1908/09 г. *Архив на МНП*, 1909,(1), 121 – 153.

REFERENCES

Архив на МНП. (1909). Sofiya.

Архив на МНП. (1910). Sofiya.

V. Uchitel'ski glas, 1910, 1.

Vasilev, V. (1909). Finansovata strana na noviya Zakon za narodnoto prosveshthenie po otnoshenie na uchitelските zaplati. *Архив на МНП*, 1909 (2), 3.

Demokraticheskata partiya za narodnata prosveta. *Uchitel*, 1908, 2.

Deyatelnostta na Ministerstvoto na narodnoto prosveshthenie prez 1911 g. *Архив на МНП*, 1912 (4), 103 – 118.

Elhovo. (1988). Pod redaktsiyata na prof. Petar Petrov. Sofiya.

Zakon za izmenenie i dopalnenie na chlenove 73, 77, 80, 83, 84 i 166 i otmenenie na chlenove 85, 86, 167, 168 i 169 ot ZNP i izmenenie na chl. 20 ot Zakona za instruktsiyata na klasnite i osnovnite uchilishta. *DV*, br. 39 ot 17.02.1907

Zakon za narodnata prosveta. *DV*, br. 49,5.03.1909.

Zakon za izmenenie i dopalnenie na chl. 10 – 17, 23-26, 44 – 48, 64 – 66, 76, 85, 86, 88, 102, 106, 110 – 112 i za otmyana na chl. 214, 215, 216 ot ZNP *DV*, br. 52 ot 8.03.1910.

Zakon za izmenenie i dopalnenie na nyakoi chlenove ot ZNP. *Uchilishten pregled*, 1912 (5), 208 – 215.

Zakon za sklyuchvane obshtinski zaem za uchilishtni sgradi. *Uchilishten pregled*, 1912 (5), 205 – 206.

Kolev, Y. (1992). *Balgarskata inteligentsiya 1878–1912*. Sofiya.

Lalkov, M. (2001). *Balgariya sled Osvobozhdenieto (1878–1912)*. Lektsionen kurs. Sofiya.

- Okrazhno № 280, 26.01.1909. *Arhiv na MNP, 1909 (1)*, 162.
- Okrazhno № 7750, 30.03.1911. *Arhiv na MNP, 1911*, 3.
- Programi, programni dokumenti i ustavi na burzhoaznite partii v Balgariya 1878 – 1918.* (1992). Sastaviteli: Veska Nikolova i Dimitar Sazdov. Sofiya.
- Rech na g-n Nikola Mushanov, ministar na narodното просveshtenie, po zakonoproekta za narodното просveshtenie, proiznesena v NS v zasedaniето mu ot 22.11.1908.* (1908). Sofiya.
- Reshenie za zakrivането na balgarskiya Universitet za edin srok ot shest mesetsa i uvolneniето na vsichki profesori, dotsenti i lektori pri sashtiya. *DV, br. 17 ot 16.01.1907.*
- Statelova, E., S. Grancharov. (1999). *Istoriya na nova Balgariya 1878 – 1944.* T. III, Vtoro izdanie. Sofiya.
- Statisticheski Godishnik na Balgarskoto Tsarstvo.* Godina HVII – 1925. (1926). Sofiya.
- Stoyanov, I. (1908). *Zakonodatelstvoto ni po narodnata prosveta i BUS.* Sofiya.
- Uchilishtno-sanitarna reviziya v Plevenskiya i Vrachanskiya okrazi. *Arhiv na MNP, 1909 (1)*, 205.
- Higienichното sastoyanie na stolichните osnovni uchilishta v nachaloto na 1908/09 g. *Arhiv na MNP, 1909,(1)*, 121 – 153.

THE BULGARIAN POLICIES AIMED TOWARDS FUNDING EDUCATION BEFORE THE WARS (1909 – 1912)

Abstract. On the eve of the wars Bulgaria is economically the most developed country in the Balkans. As a result of the economic stabilization material provision of cultural and educational sphere improves - salaries in the education sector are increasing, decisive measures are taken to protect school funds and to expand the sources of their formation, providing more resources for maintenance and construction of schools.

✉ **Dr. Emilia Enicharova, Assoc. Prof.**

Faculty of Pedagogy
University of Sofia
1, 11th August Str.
1000 Sofia, Bulgaria
E-mail: emiliq_88_@abv.bg